

แนวทางการสืบสานคติพระจักรพรรดิราช
สัญลักษณ์แห่งอำนาจในงานศิลปกรรม ณ วัดหน้าพระเมรุราชิกการามวรวิหาร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของพระยาไชยวิชิต (เผือก)

The Transmission Guidelines of the Chakravartin's Conception,
the Symbol of Power in Fine Arts at Wat Na Phra Men,
Phranakhon Si Ayutthaya Province by Phraya Chaiwichit (Phueak)

ธานูรา วิลวานิช / Tanura Wilaiwanich

นักศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Student of the Faculty of Education, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

ปิยะ มือนันต์ / Piya Mee-Anunt

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Assistant Professor Responsible to Social Studies Program,

Faculty of Education, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

รับบทความ ๑ เมษายน ๒๕๖๓ / แก้ไขบทความ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓ / ตอรับ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๓

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นศึกษาและอธิบายแนวทางการสืบสานคติจักรพรรดิราช สัญลักษณ์แห่งอำนาจที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรม ณ วัดหน้าพระเมรุราชิกการามวรวิหาร สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สยามประเทศเริ่มเผชิญกับภัยคุกคามทางการเมือง ทั้งจากมหาอำนาจชาติตะวันตกและเหล่าหัวเมืองประเทศราชภายใต้ขอบขันธสีมา โดยสะท้อนออกมาในรูปแบบความคิดและความเชื่อของพระยาไชยวิชิต (เผือก) ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามและการถวายพระนามให้กับพระพุทธรูปประธานทรงเครื่องใหญ่แบบพระเจ้าจักรพรรดิราชภายในพระอุโบสถ อันแสดงถึงสิทธิธรรมในการเสด็จ ขึ้นครองราชย์ของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๓ ในฐานะที่ทรงเป็นพระราชโอรสนอกเสวตฉัตร มีพระราชมารดาเป็นเพียงสามัญชน เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหากษัตริย์ผู้ริเริ่มสถาปนาความเป็น พระเจ้าจักรพรรดิราชให้กับพระพุทธรูปภายในพระอุโบสถ ณ วัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้เป็นพระองค์แรก

คำสำคัญ : วัดหน้าพระเมรุฯ พระยาไชยวิชิต (เผือก) พระจักรพรรดิราช รัชกาลที่ ๓

Abstract

This study focuses on explaining the methods of transmitting the Chakravartin's conception, the symbol of power. This appeared in fine arts at Wat Naphrameru rachikaram Worawihan in the

reign of King Nangklao (King Rama III) when Siam was facing intense political pressure from Western powers and tributary or vassal states on the periphery of the kingdom. It was reflected in the themes of ideas and beliefs of Phraya Chaiwichit (Phueak) through the restoration of Wat Naphrameru as well as the offering of the name to the crowned Buddha image, attired in a royal dress like the Chakravartin's, which is the principal Buddha image in Phra Ubosot. Naming the Buddha image during the reign of King Rama III demonstrated the king's right to the throne, a royal son whose mother was a commoner as the same way King Prasatthong did establishing a connection between the Chakravartin and the principal Buddha image in Phra Ubosot at Wat Naphrameru be the first person.

Keywords: Wat Naphrameru rachikaram Worawihan, Phraya Chaiwichit (Phueak), Chakravartin, King Rama III

บทนำ

กระแสความนิยมของผู้คนในการซ่อมสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไม่เพียงจะเกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่ที่หัวเมืองกรุงเก่าดีตราชธานีแห่งนี้ ก็ได้รับอิทธิพลไปด้วยเช่นกัน ซึ่งเรื่องนี้พระยาไชยวิชิต (เผือก) เสนาบดีรักษาเมือง ผู้รับราชการมาแต่ครั้งแผ่นดินก่อน ทราบเป็นอย่างดีว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ชื่นชอบที่จะชักชวนและสนับสนุนให้เหล่าข้าราชการ พวกราชชาชน และผู้มีฐานะให้ร่วมด้วยช่วยกันสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามที่เก่าแก่และชำรุดทรุดโทรม ถึงขนาดเกิดเป็นประเพณีแข่งกันสร้างวัดประจำตระกูลขึ้นในที่ดิน ของตนเอง ซึ่งได้สร้างแรงบันดาลใจให้พระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้มีจิตศรัทธาและมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าที่จะทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุราชิกการามวรวิหาร หรือที่นิยมเรียกว่า วัดหน้าพระเมรุฯ ให้กลับมามีความงดงามและยิ่งใหญ่อีกครั้งเหมือนเช่นในอดีต จนเป็นสาเหตุ และที่มาของความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนกันไปว่าวัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้เป็นเพียงวัดเดียวในกรุงศรีอยุธยาที่ไม่ถูกข้าศึกทำลายและยังคงสภาพดีมาแต่เดิม แต่ทว่าจารึกที่เขียนขึ้นโดยพระยาไชยวิชิต (เผือก) นั้นกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าวัดหน้าพระเมรุฯ นั้นตกอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมไม่ต่างไปจากวัด อื่นๆ ทั้งนี้ในจารึกใช้คำว่า “อยู่ในสภาพยับเยิน” กระทั่งไม่มีพระภิกษุมายอยู่จำพรรษา

ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงประเด็นที่พบเจอ หลังจากได้อ่านและวิเคราะห์เนื้อความจากจารึกของพระยาไชยวิชิตอย่างละเอียดร่วมกับการศึกษารูปแบบงานศิลปกรรม ผ่านระเบียบวิธีทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ เพื่อเสนอมุมมองและแนวทางการสืบสานคตินิจการพรตดิราช สัญลักษณ์แห่งอำนาจในยุคที่สยามประเทศเริ่มเผชิญหน้ากับภัยคุกคามจากมหาอำนาจชาติตะวันตกและความกระด้างกระเดื่อง จากหัวเมืองประเทศราชของเจ้าผู้เคยสวามิภักดิ์ให้คงดำรงไว้ด้วยคุณค่าเพื่อเป็นการเทิดทูลพระเกียรติ และถวายพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ ของพระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รักษาเมืองกรุงเก่าให้กระจำงและชัดเจนต่อไป

จากทุ่งพระเมรุ สู่อารามหลวงในหน้าประวัติศาสตร์

“วัดหน้าพระเมรุราชิการาม” ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือนอกกำแพงเมือง บนทำเลที่มีความเหมาะสมต่อการเดินทางสัญจร หันหน้าลงสู่แม่น้ำลพบุรี หรือ “คลองเมือง” ในปัจจุบัน ทิศตะวันตกติดกับ “วัดหัตถาวาส” ทิศตะวันออกขนานด้วย “คลองสระบัว” เรียกกันโดยทั่วไปว่า “วัดพระเมรุ” หรือ “วัดหน้าพระเมรุ” เนื่องจากตั้งอยู่ไม่ห่างจาก “วัดโคกพระยา” สถานที่สำเร็จโทษเจ้านายชั้นสูงในอดีต จึงมีความเป็นไปได้ว่าในบริเวณนี้อาจเป็นสถานที่ตั้งพระเมรุ ถวายพระบรมศพของพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง อีกทั้งตำแหน่งของวัดยังตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับ “ทุ่งพระเมรุ” ในเขตพระราชวังหลวงอีกด้วย ซึ่งจากข้อมูลของป้ายนำชม ที่จัดทำขึ้นโดยกรมศิลปากร ได้ระบุว่าวัดแห่งนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ปีพ.ศ. ๒๐๔๗ แต่จากการสืบค้นเอกสารกลับไม่พบหลักฐานที่สามารถยืนยันตัวตนของผู้สร้างได้อย่างแน่ชัด อย่างไรก็ตามพบว่ามีกรกล่าวถึงนามของวัดแห่งนี้ อยู่ในเอกสารสำคัญหลายฉบับ อาทิ กฎหมายพระธรรมนูญตราสามดวง ซึ่งตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้กล่าวถึงวิธีการตัดสินคดีความแก่จำเลยที่เป็นข้าประจำวัดต่างๆ ของกรมวัง ซึ่งก็รวมถึงข้าประจำวัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ด้วย (ครุสภา, ๒๕๓๗, หน้า ๑๖๔-๑๖๖) และยังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอีกอย่างน้อยสองแห่ง คือ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ปี พ.ศ. ๒๑๐๖ ได้กล่าวถึง “ตำบลวัดพระเมรุ” สถานที่ซึ่งใช้เจรจา ศีกระหว่างพระเจ้าบุเรงนอง ณ พลับพลาข้างวัดหัตถาวาส (ประเสริฐอักษรนิติ์, ๒๕๑๕, หน้า ๔๕๙) และอีกครั้งในปีพ.ศ. ๒๓๐๓ กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งปืนใหญ่เกิดระเบิดใส่พระวรกาย “พระเจ้าอลองพญา” ได้รับบาดเจ็บสาหัส ณ วัดหน้าพระเมรุฯ กระทั่งสิ้นพระชนม์ในเวลาต่อมา (ลำจุล ฮวบเจริญ, ๒๕๕๙, หน้า ๓๔๖-๓๔๗) ถึงแม้จะยังไม่ทราบได้อย่างแน่ชัดว่าวัดหน้าพระเมรุฯ ถูกสร้างขึ้นครั้งแรกสมัยใด แต่จากหลักฐานทางเอกสารและการศึกษารูปแบบศิลปกรรมต่างๆ ด้วยระเบียบวิธีทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะแล้ว สันนิษฐานว่าวัดหน้าพระเมรุฯ ต้องถูกสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ก่อนปี พ.ศ. ๒๑๐๖ เป็นอย่างน้อย

เนื่องจากพบว่าพระอุโบสถหลังนี้ มิได้กระทำการเจาะช่องหน้าต่างแต่ใช้วิธีเจาะเป็นช่องแสงแทน ที่ฐานของพระอุโบสถก็มีได้มีลักษณะโค้งแบบท้องสำเภาที่นิยมทำกันสมัยปลายอยุธยา นอกจากนี้ยังพบการผูกพัทธสีมาแบบเก่าคือการปักใบเสมาหินชนวนขนาดใหญ่ ไม่ตกแต่งลวดลาย ดูเรียบง่ายคล้ายกับใบเสมาของวัดพระศรีสรรเพชญ์ รวมถึงการตกแต่งบัวหัวเสาประธานภายในพระอุโบสถก็มีได้มีลักษณะแบบบัวแฉก (บัวจกกล) ตลอดจนไม่พบเสาทรงย่อมุมไม้ซีกเป็นรูปแบบเสาที่นิยมอย่างมากในสมัยปลายอยุธยา เช่นกัน แม้ว่ารูปแบบงานศิลปกรรมที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันจะถูกบูรณะและซ่อมสร้างขึ้นภายหลัง ก็ตาม แต่พระยาไชยวิชิต (เผือก) ก็ได้แสดงเจตนารมณ์ของตนเองเอาไว้อย่างชัดเจนที่จะรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นสถาปัตยกรรมดั้งเดิมในสมัยอยุธยาเอาไว้ (ดังข้อความที่ปรากฏในจารึก หลักที่ ๑๕๙) ดังนั้นในการกำหนดอายุเวลาให้กับรูปแบบงานศิลปกรรม ณ วัดหน้าพระเมรุฯ จากหลักฐานเอกสารร่วมกับระเบียบวิธีทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ จึงสามารถที่จะกระทำได้ โดยอยู่บนพื้นฐานที่มีความเชื่อถือ

พระยาไชยวิชิต (เผือก) เสนาบดีผู้รักษากรุง

พระยาไชยวิชิต (เผือก) เดิมท่านเป็นข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) เดิมดำรงตำแหน่งเป็น “จมื่นไวยวรนาถหัวหมื่นมหาดเล็ก” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เลื่อนเป็น “พระยาธิเบศร์บดี

จางวางมหาดเล็ก” และเลื่อนเป็น “พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตราคมหาประเทศราชชาติเสนาบดี” ตามลำดับ จวนของท่าน ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ของ “วัดใหม่ไชยวิชิต” ในปัจจุบัน ใกล้กับถนนน้ำ “ท้าวสุกรี” ซึ่งยังใช้เป็นท่าเรือที่ประทับของ พระมหากษัตริย์มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ทั้งนี้สุนทรภู่ ได้กล่าวถึงพระยาไชยวิชิต (เผือก) ไว้ในนิราศภูเขาทองซึ่งแต่งขึ้น ราวปีพ.ศ. ๒๓๗๑ ว่าเป็นต่งสหายรักและเป็นกวีที่มีความชำนาญทางด้านเชิงกลอน เป็นศิษย์ในสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน ภาลัยเช่นเดียวกับตน (กรมศิลปากร, ๒๕๖๓, www.qrcode.finearts.go.th) ผลงานที่มีความโดดเด่นของพระยาไชย วิชิต ได้แก่ “โคลงเฉลิมพระเกียรติ ๓ รัชกาล” ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เคย ประทานความคิดเห็นส่วนพระองค์เกี่ยวกับโคลงบทนี้ไว้ว่า “...กระบวนกลอนไม่ถึงอย่างเอกอุ แต่กระบวนความว่าดี เสมือนหนึ่งว่ามีชีวิต อ่านแล้วจับใจผู้อ่าน...” (พระยาไชยวิชิต, ๒๔๕๙, หน้า ๑-๒)

ภาพที่ ๑ บริเวณทุ่งพระเมรุ ถึงวัดหน้าพระเมรุฯ
ที่มา : ๒๕๖๓, hd-3dmaps.com

โดยมี เนื้อหาเขียนพรรณนาถึงเหตุการณ์ สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ครั้งบ้านเมืองยังเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา จนถึงคราวเสียกรุง แล้วจึงเขียนสรรเสริญพระมหากษัตริย์ สมัยต้นรัตนโกสินทร์ทั้ง ๓ พระองค์ และกล่าวถึงการบูรณะ แปลงโฉม “วัดจอมทอง” ในปีพ.ศ. ๒๓๖๐ โดย “กรมหมื่น เจษฎาบดินทร์” ซึ่งรัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทาน นามให้ใหม่ว่า “วัดราชโอรสาราม” อันหมายถึงพระราชโอรส ซึ่งก็คือ “พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์” หรือ “รัชกาลที่ ๓” ว่าเป็นวัดต้นแบบสร้างขึ้นด้วยศิลปกรรม แนวใหม่แตกต่างไปจากวัดอื่น ทรงโปรดฯ ให้เปลี่ยนแปลง รูปแบบศิลปกรรมตามพระราชหฤทัย เนื่องจากทรงชื่นชอบ ศิลปกรรมแบบจีน ทำให้วัดอุสถานที่ซ่อมสร้างขึ้นมานั้น ได้รับการผสมผสานระหว่างศิลปกรรมแบบไทยและแบบจีน หรือที่เรียกว่า “ศิลปกรรมแบบพระราชนิยม” ซึ่งปรากฏขึ้น เป็นแห่งแรกที่ “วัดราชโอรส” (วัดประจำรัชกาลที่ ๓) จนเป็น สาเหตุให้เหล่าข้าราชการบริพารตลอดจนผู้มีจิตศรัทธาในยุคนั้น นิยมสร้างและบูรณะวัดวาอารามตามศิลปกรรมแบบพระราช นิยมด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ พระยาไชยวิชิตได้กล่าวถึงจุดประสงค์ ของการแต่งโคลงบทนี้ว่าเพื่อสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่ง เกล้าฯ ว่าทรงมีพระราชศรัทธาในทางพระราษุศลพระบารมี คงถึงพระโพธิญาณในกาลข้างหน้า พร้อมระบุว่าการเสด็จขึ้น ครองราชย์ในปีพ.ศ. ๒๓๖๗ ตลอดจนอธิษฐานให้ตนเองได้เกิด เป็นกวีผู้เปรียบปราดกว่าชาตินี้จนกว่าจะถึงซึ่งนิพพาน (พระยา ไชยวิชิต, ๒๔๕๙, หน้า ๓-๕)

นอกจากความสามารถในทางกวีแล้ว พระยาไชยวิชิต (เผือก) ยังเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการบูรณะซ่อมแซมวัดวาอารามด้วย ซึ่งท่านได้ทำการปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุฯ ขึ้นมาอีกครั้งใน ปีพ.ศ. ๒๓๗๘ หลังจากผ่านเหตุการณ์เสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ มานานเกือบ ๗๐ ปี หรือถ้าหากจะนับรวมช่วงเวลาในการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วยแล้ว ซึ่งคาดว่าเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ก็จะกินเวลายาวนานกว่า ๑๐๐ ปี เลยทีเดียว

สำหรับชีวประวัติของพระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้นี้ท่านเป็นผู้รักษาเมืองกรุงเก่าคนสุดท้ายใน แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) มีราชทินนามเต็มว่า “พระยาไชยวิชิตลัทธิศาสตรามหาประเทศราชชาติเสนาบดี” ในบรรดาศักดิ์ชั้น “พระยา” ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด อย่างไรก็ตามในปีพ.ศ. ๒๓๘๑ ท่านยังคงมีชีวิตรอยู่เนื่องด้วยพบข้อความในจารึก (หลักที่ ๑๖๑) ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าในปีที่ท่านได้ทำการสถาปนาพระวิหารน้อยขึ้นมา โดยลอกเลียนแบบมาจากพระอุโบสถแต่ลดขนาดให้เล็กลง และตกแต่งลวดลายศิลปกรรมตามแบบพระราชนิยมเพื่อใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาประทับห้อยพระบาท (คันธารราษฎร์) ที่ลักขะลอมมาจากวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ท่านจะต้องถึงแก่อนิจกรรมก่อนปีพ.ศ. ๒๓๙๔ เนื่องจากเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นปีที่ท่านถึงแก่อนิจกรรมจึงต้องอยู่ระหว่างปีพ.ศ. ๒๓๘๑-๒๓๙๔ อย่างแน่นอน (กรมศิลปากร, ๒๕๖๓, www.finearts.go.th)

ทั้งนี้สมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาไชยวิชิต (คนใหม่) ทำการย้ายจวนมาปลูกใกล้ กับพระราชวังจันทร์เกษมในปีพ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อความสะดวกในการบริหารราชการมณฑลกรุงเก่าแห่งนี้ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔, ๒๔๐๙, เลขที่ ๑๐๕) จึงน่าจะเชื่อว่าภายหลังการย้ายจวนแล้ว ได้มีการยกพื้นที่เดิมถวายให้เป็นที่ดินสำหรับสร้างวัดขึ้นมาหรือรู้จักกันในนาม “วัดใหม่ไชยวิชิต” ถึงแม้จะยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัดว่าวัดนี้สร้างขึ้นเมื่อใด อย่างไรก็ตามที่ดินที่ในบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของจวนพระยาไชยวิชิต (เผือก) มาก่อนและการขนานนามชื่อวัดว่า “วัดใหม่ไชยวิชิต” ก็พอจะบ่งบอกได้ว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่และต้อง มีความเกี่ยวข้องกับ “พระยาไชยวิชิต” อย่างแน่นอน

ถอดความหลักจารึกของพระยาไชยวิชิต (เผือก)

นายประสาร บุญประคอง คือ ผู้ที่อ่านจารึกของวัดหน้าพระเมรุฯ ทั้งสามหลักและจัดทำบัญชีวัดฤๅไว้ในหนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑ “ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง พ.ศ. ๒๕๑๗” โดยจารึกสองหลักแรก (หลักที่ ๑๕๙-๑๖๐) ทำขึ้นมาจากหิน ขนวนสี่เหลี่ยม สลักด้วยตัวอักษรสมัยธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์ มีขนาดใกล้เคียงกัน คือ กว้าง ๑๒๕ ซม. สูง ๕๐ ซม. หนา ๒๔ ซม. มีจำนวนบรรทัดใกล้เคียงกัน เนื้อหาต่อเนื่องสัมพันธ์กัน สันนิษฐานว่าจารึกในช่วงเวลาเดียวกัน คือในพ.ศ. ๒๓๗๘ ส่วนจารึกหลักสุดท้าย (หลักที่ ๑๖๑) ตั้งอยู่ภายในพระวิหารน้อย ทำจากหินอ่อน มีขนาดที่ต่างไปจากจารึกสองหลักแรก คือ กว้าง ๘๐ ซม. สูง ๘๐ ซม. หนา ๔ ซม. ทำขึ้นหลังจารึกสองหลักแรกเป็นเวลา ๓ ปี คือในพ.ศ. ๒๓๘๑ ซึ่งเป็นปีที่พระยาไชยวิชิตทำการสถาปนาวิหารน้อยขึ้นมา เพื่อประดิษฐานพระคันธารราษฎร์ที่ท่านลักขะลอมมานั่นเอง ทั้งนี้สามารถถอดความจากจารึกทั้งสามหลักเป็นข้อความตัวอักษรไทยในสมัยปัจจุบันได้ดังนี้ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๐, <https://db.sac.or.th>)

จารึกแผ่นแรก (หลักที่ ๑๕๙) “...ศรีสวัสดิ์ไชยวัฒนากาลกำหนด ศักราช ๑๑๙๗ ปีมะแมสัปตศก (พ.ศ. ๒๓๗๘) ลำดับแผ่นดินที่สาม พระยาไชยวิชิตสิทธิศาสตรามหาประเทศราชชาติเสนาบดี ผู้รักษากรุง ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดพระเมรุราชบรมศาสดา มีเจ้าคุณมณฑลเทพวัดพนัญเชิงเป็นประธาน มีขุนอินอาญา (นายช่างใหญ่) ขุนรองแพ่งผู้จ่ายของทำการเบ็ดเสร็จ (ผู้จัดเตรียมวัสดุ) สัปบุรุษหญิงชายช่วยกันเป็นสาธารณะ เดิมอุโบสถชำรุดทรุดโทรมหักพัง ผนังหลังคาถูกทำลายยับเยิน คร่ำคร่ามาช้านาน หามีภิกษุอยู่ จำพรรษาไม่ จึงนิมนต์พระมหาสังฆเถระผู้ใหญ่เป็นเจ้าอธิการกับพระสงฆ์อันดับ ๒๐ รูป อยู่สำหรับพระอาราม ณ วัน เดือน ๑๒ ได้จัดการก่อผนังยกเครื่องบนเปลี่ยนตัวไม้ฉลึง และมุขโถงหน้าหลังบังสาดตามของเดิม ต่อเสริมฐานปัทม์ (ฐานบัวคว่ำบัวหงาย) คางหน้าออกอีกเหลี่ยมละ ๕ ศอก แปลงประตูคูหาเป็นมุขแทรกทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง แปลงประตูใหญ่มุขกลางเป็นบุษบกบัลลังก์ไว้พระปฎิมาทรงอุ้มบาตร ก่ออาสนะสงฆ์สูงขึ้น ๓ ห้อง ตั้งพระศรี (พานหมากพลู) มีพระเต้าน้ำสวयัศวานพระโอรุห์ หม้อน้ำพานพระภุษา ก่อทรงเป็นโต๊ะมุขสงฆ์ตั้งเครื่องบูชา รจนาเขียนจิตรกรรมพระอสีติมหาสาวก (มหาสาวกทั้ง ๘๐ องค์ของพระพุทธเจ้า) ตามผนังทั้งสองด้าน ๘๐ พระองค์ มีพระขุณิสงฆ์ (ภิกษุณีสงฆ์) อยู่เบื้องหลังไว้เป็นที่มัสการโดยพิศดารดิเรก (อย่างละเอียดลออ) อุทิศถวายพระนามพระประธาน ตามปัจเจกเจตนาเลื่อมใสศรัทธาบริสุทธิ ชื่อพระพุทธนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ ข้าพระบาท ผู้สืบสร้างทุกสิ่งสรรพการกุศลบำเพ็ญผลโพธิสมภาร มีภินิหารสละเสวकเป็นเอนกอนันต์บูชาแต่พระไตรยาธิคุณเจ้า ขอสุข สมบูรณ์พูนพิพัฒน์...ให้ถึงพระนิพพานโดยเร็วเถย...” (วัชร สวามิวัศดุ, ๒๕๕๙, หน้า ๑๔๕-๑๔๗)

จารึกแผ่นสอง (หลักที่ ๑๖๐) “...เราผู้มีภินิหารชำนาญในอุปเทศ วิเศษในคติโลกคดิธรรม สรรพ จะรอบรู้ทุกสิ่ง ปัญญาถึงทุกอย่าง ถึงจะไขพรางวางชุมทรัพย์ จะลืกลั่นใดก็ดี ถึงจะมีก็แจ้งใจ ถึงจะหาไม่ก็รู้ความอันพวกที่คิดปริศนา เสาะแสวงหาชุมของเงินทองที่ฝังแฝง ในตำแหน่งพระอารามนามวัดพระ เมรุราช อย่าพึงหมายชุดทำลายหาของ ป่วยการปองเสียเปล่า บ่มีเท่าปิกรินเงินทองสิ้นเสียแล้ว บ่มีแคล้ว มิคลาดแต่สักบาทก็บ่เหลือ ใครบ่เชื่อหลงปลงปริศนา ต่อไปไฟนรกจะเผาผลาญยมบาลจะทำโทษ พระจะโปรดก็บ่ได้ เราไซ้รู้สำเร็จบอกเสร็จขบวนถ้วนถ้วนนี้ที่เราสร้าง ...เพราะเปรมปราษฎ์ปรีชาไว้ปัญญาให้ชมไว้การมาให้ฟัง อย่าหวังทำไข้พลาถเราบ่วางไว้เงินทอง อย่ายินดีโดยหลงใครอย่าปลงอย่าเจาะ ชุดคัดกระ เทาะอิฐปูน ให้เสียสูญของบูชาล้างศรัทธาเราอุทิศ เป็นอุกกุชโฆโหดพื้นให้ตายคืนตายวัน อย่าให้ทันถึงเดือนอย่าให้เคลื่อนถึงปี ตกอเวจีแสนกบป์กัลป์ ...แม้ผู้ใดเลื่อมใสศรัทธาโมทนาในกุศล เราแผ่ผลอุทิศให้ เสวยสมบัติในสวรรค์สำเร็จมรรคผล เป็นอริยบุคคลอันประเสริฐ ...พระสงฆ์เถระองค์ใด สัปบุรุษผู้มีศรัทธา ช่วยซ่อมแซม อย่าให้ผนังหลังคาแตกร้าวชำรุดร่ว จะได้ถาวรไปห้าพันปี...” (วัชร สวามิวัศดุ, ๒๕๕๙, หน้า ๑๔๘-๑๔๙)

จารึกแผ่นที่สาม (หลักที่ ๑๖๑) “...ศรีสวัสดิ์พิพัฒนามากาลกำหนด ศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิ์ศก (ตรงกับพ.ศ. ๒๓๘๑) พระยาไชยวิชิตสิทธิศาสตรามหาประเทศราชชาติเสนาบดี ผู้รักษากรุงบำรุง พระศาสนา เป็นศาสนูปถัมภกยกมหาอุโบสถบิณาน (ได้ไม่นาน) สถาปนาพระปรางค์ สร้างพระเจดีย์ทั้ง กุฏิสงฆ์พร้อมเสร็จ สร้างสรรเพชญ์วิหารเพ็ญวิมานไกรลาส โอภาสพื้นแผ่นแท่นศิลา ไว้พระปฎิมาหินเทศ งามวิเศษทั้งแท่ง ตำแหน่งเดิมอยู่วัดหน้าพระธาตุพระคันธารราษฎร์มา แต่ลังกาก่อนโพ้น ศาสนาเมืองโนนร้อยหอร มาขอภิกษุสงฆ์ไปอุปสมบทบรรพชา ชาวลังกาประเทศ...สืบมาแต่ครั้งอยุธยาบุรีมัยยังอุดมบริบูรณ์ ครั้นเสียสูญช้านาน พระวิหารหักพัง วัดรกร้างเป็นป่า จึงพร้อมพักชลมาไว้ในวัดพระเมรุราชบรมศาสดาราม เฉลิมคามวาสี เป็นที่มัสการบูชา พระรัตนไตรยาธิคุณ อุดลยดีแรกเป็นเอนกอริยสมบัติของจวงวัฒนาเปรียบปานพระเมรุราช ดำรงพระศาสนาถาวร ถ้วนพุทธันดรช้านาน (ช่วงเวลาระหว่างพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง กับพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง) ปราศจากมารมาทำลาย อุกุศลเหล่าร้ายริษยา ชุดรู้เฝ้าของฝังหวังเอาทรัพย์

โดยหลง ค้อยค้นปลงปริศนา พวกคนพาลต่างๆ อย่างมาล้างแผ่นดินแท่นศิลา พระปฐมมาองค์นี้ ได้อยู่จำเนียรในแผ่นดิน
ตราบสิ้นภักทักปัลลภ ด้วยสัจธรรมอธิษฐาน ...ตราบสุดสิ้นภพไตรยา...” (วัชร สวามิวัศด์, ๒๕๕๙, หน้า ๑๕๑-๑๕๓)

ภาพที่ ๒ จารึกฝั่งขวา (หลักที่ ๑๕๙)
ระหว่างเสาประธานคู่แรก
ที่มา : ธาตุรา วิไลวานิช, ๒๕๖๓, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ ๓ จารึกฝั่งซ้าย (หลักที่ ๑๖๐)
ระหว่างเสาประธานคู่แรก
ที่มา : ธาตุรา วิไลวานิช, ๒๕๖๓, [ภาพถ่าย]

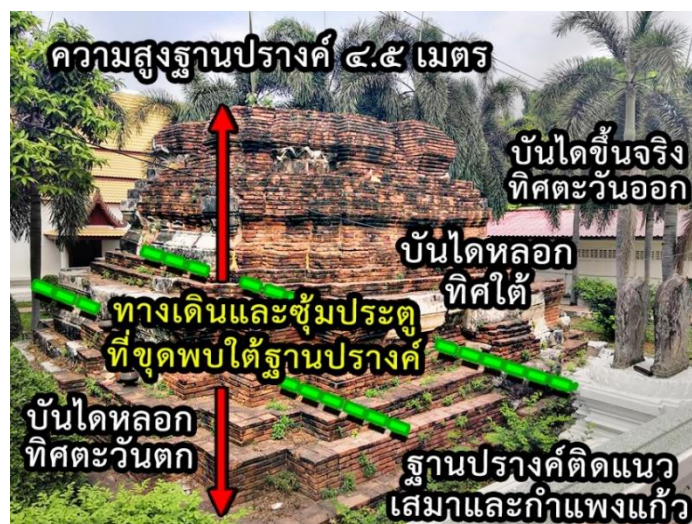
ภาพที่ ๔ จารึกในวิหารเขียน วัดหน้าพระเมรุฯ
(หลักที่ ๑๖๑)
ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน),
๒๕๕๐, db.sac.or.th

วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมจากจารึกและ ระเบียบวิธีทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ

พระปรางค์ สร้างแบบก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่หลัง
พระอุโบสถติดกำแพงแก้วและแนวเสมา จากข้อความใน
จารึกแผ่นที่สาม (หลักที่ ๑๖๑) ทำให้ทราบว่าสร้างขึ้นใน
รัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พ.ศ. ๒๓๗๘ โดยพระยา
ไชยวิชิต (เผือก) ปัจจุบันอยู่ในสภาพชำรุดเหลือเพียงฐาน
ย่อมุม ลักษณะซ้อนลดหลั่น ๓ ชั้น สูงราว ๔.๕ เมตร
มีบันไดทางขึ้นอยู่ทั้ง ๔ ด้าน ทางขึ้นจริงอยู่ทาง
ทิศตะวันออก ส่วนด้านที่เหลือทำเป็นบันไดหลอกไม่
สามารถใช้งานได้จริง ยอดของพระปรางค์สูงกว่าช่อฟ้า
ของพระอุโบสถเล็กน้อย แต่พัง ทลายลงมาในช่วงก่อนปี
พ.ศ. ๒๕๐๐ ปรากฏเป็นซากเศษอิฐปรักหักพัง
พบชิ้นส่วนนพศูล จำนวน ๒ ชิ้นทำจากสัมฤทธิ์ตกอยู่
นอกจากนี้ยังขุดพบซากฐานอาคารที่คาดว่าเป็นฐานของ
วิหารรายหรือเจดีย์รายรวมถึงแนวทางเดินและซุ้มประตู
ที่ก่ออิฐแบบย่อมุม กว้าง ๑.๕ เมตร ฝังอยู่ใต้ฐานขององค์

ปรากฏในระดับความลึก ๐.๒ เมตร ลักษณะมุงหน้าขึ้นไปทางทิศเหนือไปสิ้นสุดที่ซุ้มประตูอีกแห่ง ซึ่งอยู่ใต้ฐานของพระวิหารขาว คาดว่าสถาปัตยกรรมที่ขุดพบได้ฐานปรากฏเหล่านี้ คงถูกรื้อถอนลงเพื่อปรับเตรียมพื้นที่สำหรับเตรียมก่อสร้างพระปรากฏขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วจึงปรับบริเวณพื้นที่รอบองค์พระปรากฏให้เสมอกับฐานล่างสุดโดยปูลูฐทับให้ราบเสมอกัน (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า ๒๓-๒๕)

พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ทรงเครื่องขนาดใหญ่ พระยาไชยวิชิต (เผือก) ไม่ได้กล่าวเอาไว้ในจารึกว่า มีประวัติความเป็นมาอย่างไร แต่จากพระลักษณะประทับสมาธิราบปางมารวิชัยทรงเครื่องอย่างพระมหากษัตริย์ ถือเป็นพระพุทธรูปที่นิยมสร้างกันมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ อันจะเห็นได้จากจำนวนของพระพุทธรูปกลุ่มนี้ ซึ่งพบเห็นได้หลากหลายขนาด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๙๙) เนื่องจากมีพระลักษณะใกล้เคียงกันกับพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ทั้ง ๑๒ องค์ ของวัดไชยวัฒนาราม ซึ่งมีการค้นพบแผ่นจารึกทองแดงซ่อนอยู่ในพระอุระของพระพุทธรูปองค์หนึ่งในเมรุทิศเมรุราย ซึ่งระบุว่า “แรกสถาปนา” ขึ้นในปีพ.ศ. ๒๑๙๒ (พิริยะ ไกรฤกษ์, ๒๕๕๒, หน้า ๓๐๐)

ภาพที่ ๕ ฐานพระปรากฏ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม
ที่มา: ธานูรา วิไลวานิช, ๒๕๖๓, [ภาพถ่าย]

แต่เมื่อครั้งแรกเริ่มเดิมทีนั้นพระประธานภายในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุฯ อาจมิได้สร้างขึ้น ในรูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่อย่างปัจจุบัน เนื่องจากรูปถ่ายเก่าได้เปิดเผยให้เห็นว่าภายในองค์ พระถูกหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ แต่ภายนอกถูกฉาบทับด้วยปูนแล้วจึงตกแต่งให้เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่อย่างกษัตริย์ คาดว่าการเปลี่ยนแปลงพระลักษณะนั้น อาจเกิดขึ้นจากคติประติมานวิทยาตาม “คัมภีร์มหาชมพูตสูตร” ซึ่งกล่าวถึง “พญามหาชมพู” ผู้เชื่อกันว่าเป็นจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ จนพระพุทธรูปต้องเนรมิตพระวรกายอย่างพระราชาธิราช ทรงเครื่องพระเจ้าจักรพรรดิลงตามประดุจท้าวมหาพรหม เพื่อมาปราบทมิฬมานะของพญามหาชมพู (ศักดิ์ชัย สายสิงค์, ๒๕๕๑, หน้า ๒๓๕) ถือเป็นการแผ่ขยายเพื่อสื่อความหมายในการถวายความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแด่พระมหากษัตริย์นั่นเอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงคติทางประติมานวิทยานี้ อาจเกิดขึ้นในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาแล้วทำให้ไม่ปรากฏนามของพระประธานองค์นี้อยู่ในเอกสารหรือพระราชพงศาวดารฉบับใด

ภาพที่ ๖ รอยกะเทาะของปูนที่หลุดออกมาเผยให้เห็นเนื้อทองสัมฤทธิ์อยู่ภายในของพระพุทธรูปประธานและมุมมองด้านหน้าของพระอุโบสถ ณ วัดหน้าพระเมรุฯ ถ่ายขึ้นราวปี พ.ศ.๒๕๐๐

ที่มา : โครงการระบบสื่อสาระออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ทางไกลเฉลิมพระเกียรติฯ, ๒๕๖๓, oer.learn.in.th

จวบจนกระทั่งพระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้เข้ามาดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ แล้วได้ถวายพระนามให้กับองค์พระประธานว่า “พระพุทธรูปมิตรวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ” เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศองค์พระมหากษัตริย์ (รัชกาลที่ ๓) ว่าทรงมีคุณลักษณะอันวิเศษประดุจพระพุทธรูป มีอภินิหารเป็นที่พึ่งแก่หมู่สัตว์ทั้งสามโลก ปราบอริราชศัตรูผู้คิดร้ายต่อบ้านเมือง ชนะหมู่मारที่มาผจญและภัยอันตรายทั้งปวง สมดังราชทินนาม “ไชยวิชิต” อันควรค่าแก่การนมัสการยิ่ง

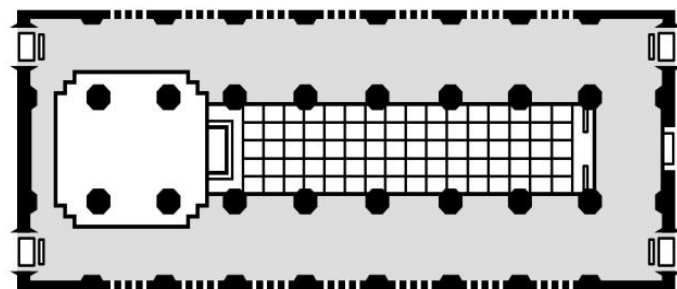
พระอุโบสถ ถูกสร้างขึ้นให้เป็นประธานหลักของวัดจากเดิมที่เคยใช้ “เจดีย์” หรือ “พระปรางค์” เป็นหลักประธานในยุคสมัยก่อน ซึ่งจากข้อความในจารึกแผ่นแรก (หลักที่ ๑๕๙) ทำให้ทราบว่าหลังปีพ.ศ. ๒๓๑๐ วัดหน้าพระเมรุฯ ถูกปล่อยทิ้งร้างเป็นซากปรักหักพังตกอยู่ใน “สภาพคร่ำคร่า” และถูกทำลาย “ยับเยิน” จนไม่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา จวบจนได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โดยพระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รั้งเมืองกรุงเก่าในขณะนั้น ทั้งนี้ ในจารึกได้ใช้คำว่า “ยกมหาอุโบสถและก่อผนังยกเครื่องบนใหม่” อันแสดงให้เห็นถึงวิธีการบูรณะโดยเปลี่ยนวัสดุขึ้นใหม่แทนที่วัสดุชิ้นเดิม ที่ชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา ทั้งในส่วนผนังหลังคา หน้าบัน หน้าจั่ว ช่อแป ดาเวดาน บัวหัวเสา เสาประธาน เสาพาไล คันทวย ช่อฟ้า ใบระกา ชายคาปีกนก กันสาด ฯลฯ ให้กลับมาอยู่ในสภาพงดงามอีกครั้ง

พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร ได้อธิบายความหมายของคำว่า “บูรณะและปฏิสังขรณ์” ที่ใช้กันในสมัยโบราณไว้ว่า หมายความว่ากว้างที่มาก กล่าวคือ “...หมายถึงการซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีลักษณะกลมกลืนกับของเดิมมากที่สุด แต่ต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ เพื่อให้สามารถใช้งานและใช้ประโยชน์ต่อไปได้

โดยอาจใช้วิธีการรื้อถอนลงแล้วสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิมหรือในตำแหน่งเดิมก็ได้...” แตกต่างจากความหมายที่เข้าใจกันในปัจจุบันซึ่งกินความแคบลงเหลือเพียง “...การทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมเท่านั้น...”

ข้อความในจารึกแผ่นแรก (หลักที่ ๑๕๙) ได้ระบุอีกว่าการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถครั้งนี้ ผู้บูรณะได้บูรณะตามรูปแบบดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ดีในการบูรณะและปฏิสังขรณ์ครั้งนี้พบว่ามี การนำวัสดุชิ้นใหม่มาใช้แทนวัสดุชิ้นเดิมที่ชำรุดเสียหายไปตามกาลเวลา รวมถึงเปลี่ยนแปลงและต่อเติมส่วนต่างๆ ของพระอุโบสถอีกหลายอย่าง เช่น ต่อเสริมฐานปัทม (ฐานบัวคว่ำบัวหงาย) คางหน้ายื่นออกมาอีกเหลี่ยมละ ๕ ศอก ทำให้ภายในพระอุโบสถมีพื้นที่ใช้สอยกว้างขวางขึ้น แปลงประตูทางเข้าออกด้านข้าง ทั้งด้าน หน้าและด้านหลังเป็นหน้าจั่วมุขแทรกชั้นลด ให้สามารถใช้กันแดดและกันฝนได้ดีกว่าเดิม แปลงประตูใหญ่มุขกลางเป็นบุษบัพัฒนประติฐานพระปฎิมากรปางอุ้มบาตร ก่ออาสนะสงฆ์สูงขึ้นมาจากพื้นเดิมระหว่างเสาประธานทั้ง ๑๒ ต้น ให้สามารถรองรับพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๘๐ รูป ได้ใช้ทำสังฆกรรมต่างๆ ทั้งนี้หาก เทียบจำนวนอาสนะที่ก่อขึ้นนั้นพบว่ามีจำนวนเท่ากับ “พระอสีติมหาสาวก” ทั้ง ๘๐ องค์ของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏอยู่ในคำภีร์อรรถกถาต่างๆ อาทิ ธัมมปทัฏฐกถา สมังคลวิลาสินี และปรมัตถทีปนี เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้บูรณะยังได้เขียนภาพจิตรกรรมไว้ตามผนังของพระอุโบสถทั้ง ๒ ด้าน เป็นรูปพระอสีติมหาสาวก ทั้ง ๘๐ องค์ด้วย ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าอาสนะที่ก่อขึ้นใหม่นั้นเป็นเสมือนอาสนะของพระอสีติมหาสาวกทั้ง ๘๐ องค์ที่กำลังนั่งอยู่หน้าองค์พระประธานในพระอุโบสถ ซึ่งเป็นดั่งตัวแทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ในปัจจุบัน ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ได้ถูกปูนขาวฉาบทับไปจนหมดสิ้น

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ ณ วัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ ผู้เขียนไม่เพียงแต่จะดูรูปแบบศิลปกรรมว่าเป็นเช่นไรหรือสร้างขึ้นในยุคใด แต่ได้พยายามกำหนดอายุเวลาของศิลปกรรมในชั้นแรกให้ ได้ช่วงเวลาที่ถูกต้องและชัดเจนมากที่สุด โดยสามารถตรวจสอบได้จากลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ จิตรกรรม ฯลฯ แล้วจึงนำมาเทียบเคียงกับรูปแบบศิลปกรรมที่มีรูปแบบไปในทิศทางเดียวกัน หรือเป็นรูปแบบที่สามารถพบเห็นได้บ่อยในช่วงเวลานั้นหรือในยุคนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะตั้งเป็น ข้อสันนิษฐานไว้นั่นเอง ซึ่งที่พระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ก็มีรูปแบบศิลปกรรมบางอย่างที่ผู้เขียนพิจารณาแล้วพบว่ามีความคล้ายคลึงอย่างมากกับรูปแบบศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งพบที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี และที่อื่นๆ เป็นต้น อาทิ รูปแบบของดาวประดับเพดานเหนือพระประธาน รูปแบบของคันทวย และรูปแบบฐานของเสมา ดังนั้นหากจะกำหนดช่วงเวลา ในการบูรณะพระอุโบสถหลังนี้ที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ก็สามารถกระทำได้โดยใช้วิธีการเทียบเคียงรูปแบบงานศิลปะที่ผู้เขียนได้กล่าวมาข้างต้น

ภาพที่ ๗ พื้นที่อาสนะสงฆ์ ๘๐ รูป ในพระอุโบสถ

ที่มา: ธานูรา วิไลวานิช, ๒๕๖๓, [แผนผัง]

ภาพที่ ๘ ดาวเพดาน วัดหน้าพระเมรุฯ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: ธาตุรา วิไลวานิช, ๒๕๖๓, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ ๙ ดาวเพดาน วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา: Facebook: Art work of Siam, ๒๕๕๙

ทั้งหมดที่ผู้เขียนได้กล่าวมานั้น ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกบูรณะและต่อเสริมขึ้นมาใหม่บนรากฐานอาคารเดิมพร้อมกับพัฒนาการทางด้านศิลปกรรมแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งถูกผสมผสานเข้ากับโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาได้อย่างกลมกลืน

การคล้ายตัวของคติพระเจ้าจักรพรรดิราชในยุคการล่าอาณานิคม

คติความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระมหากษัตริย์ ผู้ได้รับการเทิดทูนประดุจเทพเจ้า เป็นเทวราชา เป็นเจ้าชีวิต ผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองพระราชอาณาจักร และดินแดนประเทศราช นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากชนชาติเขมรโบราณ ที่มีความสำคัญต่อชนชั้นปกครองในอดีต ซึ่งถูกนำมาปรับใช้โดยการผสมผสานเข้ากับความเชื่อในวัฒนธรรมพุทธศาสนา ทั้งจากนิกายเถรวาทและมหายาน ตลอดจนความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ฮินดูอย่างกลมกลืน และเหมาะสมกับบริบททางสังคมของตัวเอง ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช และพระราชผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าราชาทุกหมู่พล เป็นร่างอวตารของเทพเจ้าผู้ลงมาจุติยังโลกมนุษย์เพื่อปราบหมู่มาร เมื่อทรงเสร็จสรรพครต จึงต้องจัดพระราชพิธีเฉลิมพระเกียรติอย่างสูงสุดให้กับพระบรมศพเสมือนหนึ่งเป็นการส่งเสด็จกลับสู่สรวงสวรรค์

เนื่องจากพุทธศานานิกายเถรวาท แบบลังกาวงศ์ได้ประดิษฐานอย่างมั่นคง เป็นที่ยอมรับนับถือของผู้คนทุกชนชั้นในแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเหนือกว่าความเชื่ออื่นใด จึงส่งอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดความเชื่อและวิถีชีวิตของผู้คนทุกชนชั้น อันส่งผลให้คติพระเจ้าจักรพรรดิราช คติความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในคำภีร์มหาวงศ์ฝ่ายเถรวาท ซึ่งกล่าวถึงพระราชผู้เป็นใหญ่ทรงพระบารมีแผ่ไพศาล ผู้ขยายแสนยานุภาพไปทั่ว ทุกหนแห่งบนผืนแผ่นดินชมพูทวีป ซึ่งเป็นทวีปที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีตและอนาคต ตลอดจนเหล่าพระอรหันต์สาวกจะถือกำเนิดขึ้นอีกด้วย

ตัวอย่างพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นต้นแบบของพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองดินแดน น้อยใหญ่ทั่วภูมิภาคอุษาคเนย์ ได้แก่ พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงครองราชย์อยู่ในช่วงปี พ.ศ. ๓๐๐ ซึ่งต่างก็เพียรพยายามทำศึกสงคราม เพื่อแย่งชิงและอวดอ้างความเป็นใหญ่เหนือกัน เนื่องจากในหนึ่งโลกธาตุ จะมีพระจักรพรรดิราชได้เพียง

พระองค์เดียวเท่านั้น เป็นคติโบราณที่ผูกมัดกับโครงสร้างจารีตของพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการและสั่งสมพระบารมีมาแต่อดีตชาติ เป็นที่เทิดทูนสักการะมีอำนาจอาญาสิทธิ์เด็ดขาดสมบูรณ์ ทั้งในพระราชอาณาจักรและเมืองประเทศราชทั้งหลาย (เอนก มากอนันต์, ๒๕๖๒, หน้า ๑๐-๑๔)

ปัจจัยข้างต้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการเมืองการปกครองและการศึกษาในอดีตก่อนที่ลัทธิการค้าอาณานิคมจากตะวันตกจะไหลบ่าเข้ามา เมื่อระบบการเมืองการปกครองเริ่มมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นจนเกิดเป็นความแตกต่างทางอำนาจ ทั้งขนาดของกองทัพและสมรรถนะทางอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนความสามารถในการทำศึกสงคราม จนเป็นเหตุแห่งความได้เปรียบและนำมาซึ่งการแผ่ขยายอำนาจเข้าครอบครองดินแดนของผู้ที่อ่อนแอกว่า ภายใต้การยอมรับและจำนนต่ออำนาจการปกครองสูงสุดของเจ้าอาณานิคม ส่งผลให้คติพระเจ้าจักรพรรดิราชซึ่งถูกปลูกฝังอย่างเป็นรูปธรรมมาแต่อดีตเริ่มคลายตัวลงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ยสยามประเทศเริ่มเผชิญหน้ากับการขยายอิทธิพลของมหาอำนาจจากชาติตะวันตกอย่างจริงจัง ส่งผลให้คติพระเจ้าจักรพรรดิราชถูกท้าทายจนแทบจะหมดความสำคัญไปตามกาลเวลาและบริบททางการเมืองของโลกความเป็นจริง ซึ่งพระองค์ก็ทรงเข้าพระทัยความจริงข้อนี้เป็นอย่างดี ทรงมีพระราชดำรัสถึงเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตเอาไว้อย่างเฉียบคม อันแสดงถึงพระอัจฉริยภาพ ที่ทรงทราบความเป็นไปของเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างถูกต้องและมีวิจักษ์ญาณว่า “...การศึกษาสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีก็อยู่แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียท่าแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ควรจะเรียนเอาไว้ ก็เอาอย่างเขาแต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสกันทีเดียว...” (ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, ๒๕๔๗, หน้า ๑๕๒) ทรงมีพระปรีชาสามารถและความรอบรู้เป็นเลิศ ทั้งในการศึกสงคราม การเมืองการปกครอง ทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เข้มแข็ง ตลอดจนบำรุงพระศาสนาและศิลปะแขนงต่างๆ เพิ่มพูนรายได้จากการค้าขายอย่างมั่งคั่ง พระปรีชาสามารถดังกล่าวปรากฏชัดเจนเป็นที่เลื่องลือของเหล่าเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ และข้าราชการบริพารที่ทราบถึงคำชมเชยของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๒ ที่ทรงตรัสชื่นชมพระราชโอรสองค์นี้อย่างสม่ำเสมอ

ทั้งนี้ในปีพ.ศ. ๒๓๖๗ ซึ่งเป็นปีแรกในรัชกาลพระองค์ ชาติตะวันตกเริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาใกล้สยามมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า ซึ่งฝ่ายอังกฤษสามารถตีเอาเมืองย่างกุ้ง เมะตะมะ ทวาย และมะริด จนกระทั่งสามารถยึดดินแดนทางตอนใต้ของพม่าทั้งหมด เป็นเหตุให้พม่าต้อง เสียค่าปรับเป็นจำนวนเงินถึงหนึ่งล้านปอนด์ให้กับทางอังกฤษ (วิลาสวงศ์ พงศบุตร, ๒๕๓๑, หน้า ๗๖) ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๓๖๙ ทางอังกฤษได้ส่งร้อยเอก “เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney)” เป็นราชทูตเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรีและทำข้อตกลงทางการเมืองและการค้า โดยทางอังกฤษต้องการให้สยามส่งทหารไปช่วยรบและสนับสนุนเรื่องพาหนะต่างๆ ระหว่างทำสงครามกับพม่า รวมถึงต้องการให้สยามเลิกแผ่อิทธิพลไปยังหัวเมืองปัตตานี ตลอดจนต้องการให้สยามผ่อนปรนการผูกขาดทางการค้าและการเก็บอากรภาษี เหมือนอย่างที่ยุโรปมีเสรีภาพทางการค้ากับอาณานิคมของอังกฤษ (ชัย เรื่องศิลป์, ๒๕๔๑, หน้า ๑๕๑)

ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นอีกชาติหนึ่ง ที่ต้องการเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม โดยท่าน “ประธานาธิบดี แอนดรูว์ แจ็กสัน” ได้ส่งราชทูต นำโดย “นายเอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์” เข้ามาทำสนธิสัญญา เรียกกันภายหลังว่า “สนธิสัญญาโรเบิร์ต” ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่ก็คล้ายกับ “สนธิสัญญาเบอร์นี” แต่มีความพิเศษกว่าตรงที่ทางสหรัฐอเมริกาสามารถได้รับสิทธิ์พิเศษในการตั้งกงสุลในแผ่นดินสยามหากทางสยามอนุญาตให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้ามาตั้งกงสุลนับจากนี้เป็นต้นไป (ชัย เรื่องศิลป์, ๒๕๔๑, หน้า ๑๕๙)

ซึ่งในปีเดียวกันนี้ได้เกิดความกระด้างกระเดื่องของเมืองประเทศราช โดยมีข่าวลือไปถึงเมืองเวียงจันทน์ว่าสยามได้วิวาทกับฝ่ายอังกฤษ โดยทางอังกฤษจะส่งกองทัพเรือเข้ามายึดกรุงเทพฯ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เจ้าอนุวงศ์พระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งเวียงจันทน์ ฉวยโอกาสก่อการกบฏขึ้นโดยการส่งทูตไปร้องขอให้ฝ่ายญวนหลวงพระบางและหัวเมืองล้านนา เข้าร่วมก่อการในครั้งนี้ เพื่อปลดแอกตนเองจากการเป็นเมืองขึ้นของสยาม แต่ปรากฏว่าหลังจากที่สงครามดำเนินไปแล้วฝ่ายญวนและหัวเมืองฝ่ายเหนือ มิได้เข้าช่วยเจ้าอนุวงศ์ในการทำศึกสงครามแต่อย่างใด เป็นเหตุให้เจ้าอนุวงศ์ถูกจับตัวได้ในที่สุด (เจิม บุรานนท์, ๒๔๗๙, หน้า ๓-๔)

จากบริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ที่ผู้เขียนได้กล่าวมาข้างต้น บ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านและการเผชิญหน้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงจาก ยุคฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมหลังผ่านเหตุการณ์เสียกรุงในปีพ.ศ. ๒๓๑๐ มาสู่ยุคที่อิทธิพลและวัฒนธรรม จากตะวันตกเริ่มหลั่งไหลเข้ามาพร้อมระบบการค้าแบบเสรีและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นสาเหตุให้ชาติมหาอำนาจจากตะวันตกใช้บีบบังคับชาติที่อ่อนแอกว่าให้ยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาด ซึ่งหากไม่ยินยอมก็จะใช้กำลังทางทหารเข้ายึดเป็นอาณานิคม แล้วตั้งเป็นแหล่งระบายสินค้าและแสวงหาทรัพยากรไปพร้อมๆ กัน (ธนโชติ เกียรติณัฏฐ, ๒๕๕๘, หน้า ๘๘) จนเป็นเหตุให้ชนชั้นปกครองของสยามในช่วงเวลานั้น ต้องปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และนโยบายต่างประเทศให้รอบคอบระมัดระวังและรัดกุมมากขึ้นกว่าเดิม

แนวทางสืบสานคติจักรพรรดิราชของพระยาไชยวิชิต (เผือก)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) เองก็เข้าใจถึงเหตุการณ์ความไม่สงบและสถานการณ์ของบ้านเมืองที่สยามประเทศกำลังเผชิญกับมรสุมและภัยคุกคามต่างๆ ในช่วงเวลานี้เป็นอย่างดี ตลอดจนเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงคิดหาวิธีการที่จะดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของบ้านเมือง และแนวทางเทิดทูนพระเกียรติยศแด่องค์พระมหากษัตริย์ให้กลับมาดำรงพระราชสถานะภาพตามคติ พระเจ้าจักรพรรดิราชเป็นพระราชผู้ยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อสนองพระเดชพระคุณที่พระองค์ทรง มีพระมหากรุณาธิคุณไว้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้รั้งเมืองกรุงเก่าแห่งนี้ อย่างสุดกำลังความสามารถเท่าที่ตนจะสามารถกระทำได้ จนเป็นเหตุแห่งการแต่งโคลงเฉลิมพระเกียรติ และการบูรณปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ ขึ้นมาตามรูปแบบศิลปกรรมพระราชนิยมพร้อมกับถวายพระนามให้พระประธานในพระอุโบสถว่า “พระพุทธนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ” สะท้อนถึงคติความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์คือตัวแทนของพระพุทธองค์ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ปกครองราชอาณาจักรและศาสนจักรในเวลาเดียวกัน โดยการนำ “ราชทินนาม” ที่ตนเองได้รับพระราชทานมาเป็นส่วนหนึ่งในการถวายพระนามให้กับองค์พระพุทธรูปประธานครั้งนี้ ซึ่งก็คือ คำว่า “วิชิต” นั่นเอง

ทั้งนี้ก็เพื่อประสงค์ให้พระนามขององค์พระพุทธรูป ได้เป็นเสมือนตัวแทนของพระจักรพรรดิราช ผู้มีอำนาจอยู่เหนือทุกสิ่ง รวมถึงมหาอำนาจจากตะวันตกอย่างอังกฤษ ที่เริ่มเข้ามาคุกคามและเพื่อเป็น การยืนยันถึงพระราชอำนาจในการปกครองเหล่าหัวเมืองประเทศราชภายใต้ขอบเขตชั้นหวิมาสิตา ตามความ มุ่งหมายเดิมก็คือการรวบรวมราชอาณาจักรให้กลับมาเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง เหมือนสมัยที่กรุงศรีอยุธยายังดำรงความเป็นราชธานีผ่านระบบเครื่องราชบรรณาการ โดยเฉพาะจากหัวเมืองทางใต้อันเป็นดินแดนที่อังกฤษพยายามจะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์และเพื่อเป็นการป้องปรามเหล่าบรรดาหัวเมืองประเทศราชต่างๆ โดยเฉพาะนครเวียงจันทน์

และกรุงกัมพูชา ที่พยายามจะปลดแอกตนจากการเป็นเมืองขึ้นของสยาม รวมถึงการพยายามเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองของฝ่ายญวน ตลอดจนเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเสด็จขึ้นครองราชย์ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าจะทรงผ่านความเห็นชอบจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ และเหล่าขุนอำมาตย์มนตรีทั้งหลาย ที่ต่างเห็นพ้องต้องกันในการอัญเชิญพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วก็ตามที่

เนื่องจากทรงเป็นพระราชโอรสที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดา ซึ่งตามกฎหมายเถียรบาลและธรรมเนียมโบราณแล้ว ผู้ที่สมควรสืบราชสมบัติจะต้องเป็นพระราชโอรสที่ประสูติแต่พระอัครมเหสีเท่านั้น ทำให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (รัชกาลที่ ๓) มีสถานภาพที่แตกต่างไปจาก “เจ้าฟ้ามงกุฎ” หรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) ซึ่งเป็นพระราชโอรสผู้ประสูติแต่ครุฑของพระอัครมเหสีอย่างแท้จริง อีกทั้งยังทรงมีสถานภาพก่อนขึ้นครองราชย์ที่ไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ ในรัชกาลก่อนหน้าอีกด้วย เป็นเพียงขุนนางที่เหล่าขุนมนตรีอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ เพราะทรงมีพระราชอำนาจถึงพร้อมบริบูรณ์มากกว่าผู้ใดในช่วงเวลานั้น ประกอบกับทรงมีพระบารมีที่โดดเด่นและมีบุคลิกการเป็นผู้นำ เช่นเดียวกับ “สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง” พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

ทั้งนี้ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าพระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้นำบริบททางการเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหากษัตริย์ผู้ริเริ่มสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง ด้วยการสถาปนาพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่แบบพระเจ้าจักรพรรดิซึ่งประทับอยู่ภายในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุฯ แห่งนี้ หรือก็คือองค์พระพุทธรูปประธานที่พระยาไชยวิชิตถวายพระนามให้ในคราวเดียวกันนี้ มาปรับใช้ตามบริบท และตามความเข้าใจของพระยาไชยวิชิตเองในช่วงเวลานั้น ซึ่งทั้งหมดทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคติความเชื่อเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้มีสถานภาพเป็นดังสมมติเทพในศาสนาพราหมณ์ เป็นพระโพธิสัตว์หน่อพุทธางกูร เชื้อไขขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นพระราชาริราชผู้ยิ่งใหญ่ในพุทธศาสนา ได้อย่างชัดเจนครบถ้วนยิ่งกว่าอื่นใด

ศิลปกรรมพระราชนิมสมัยรัชกาลที่ ๓ ณ วัดหน้าพระเมรุฯ

แม้ว่างานศิลปกรรมที่มีรูปแบบศิลปะอย่างจีน หรือที่คล้ายคลึงคล้ายระดับอย่างจีนจะมีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วก็ตามแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ รูปแบบงานศิลปกรรมอย่างจีนกลับปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดและได้รับความนิยมนอย่างมาก เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ศิลปะแบบพระราชนิม” พบได้อย่างแพร่หลายในกลุ่มของวัดที่สร้างและปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไม่ว่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์หรือข้าราชการบริพารก็ตาม ซึ่งในสมัยนี้มีการซ่อมและสร้างวัดกันเป็นจำนวนมาก ทำให้หลายๆ วัดต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปกรรมให้สอดคล้องและสอดคล้องกับศิลปกรรมแนวใหม่นี้เพื่อ ความลงตัวโดยภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรมหรือโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมต่างๆ เช่นการสร้างพระอุโบสถหรือพระวิหารแบบเก๋งจีน การตกแต่งด้วยกระเบื้องปฐีสีเขียวและการประดับลวดลายสัญลักษณ์มงคลลงในประติมากรรมปูนปั้นหรือสลักลงในศิลาหิน ตลอดจนการเขียนลงในจิตรกรรมต่างๆ อาทิ ลายดอกพุดตาล ลายค้างคาว ลายดอกโบตั๋น เป็นต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๖, หน้า ๔๕๖-๔๕๘) ดังที่พบหลักฐานในเอกสารต่างๆ ว่ามีการสั่งซื้อศิลาหินจากจีน เพื่อนำไปประดับตกแต่งตามวัดสำคัญๆ ทั้งหมด พระราชอาณาจักร (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา และอชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, ๒๕๕๐, หน้า ๑๖๗)

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ศาสนสถานสำคัญๆ ในยุคสมัยนี้ ซึ่งพบว่าการอนุรักษ์และรักษารูปแบบงานศิลปกรรมแบบไทยประเพณีดั้งเดิมเอาไว้เช่นกัน กล่าวคือ ในการบูรณะกลุ่มอาคารที่สร้าง

ขึ้นก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่ ๓ สถาปัตยกรรมที่สำคัญต่างๆ จะถูกบูรณะตามรูปแบบเดิมหรือหากจำเป็นต้องทำขึ้นใหม่ ก็จะทำให้คล้ายรูปแบบดั้งเดิมมากที่สุด (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๑, หน้า ๖๓) แล้วจึงตกแต่งเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางอย่างให้กลมกลืนกับภาพรวมของรูปแบบงานศิลปกรรม ทั้งนี้ในการบูรณะที่วัดหน้าพระเมรุฯ โดยพระยาไชยวิชิต (เผือก) ครั้งนี้ท่านก็ซ่อมสร้างขึ้นตามแบบศิลปกรรมพระราชนิยมเช่นกัน ทั้งนี้ก็เพื่อเทิดพระเกียรติ ตามแบบอย่างวัดที่สร้าง ขึ้นในยุคสมัยเดียวกัน เช่น วัดราชโอรส วัดเทพธิดาราม วัดนางนอง และวัดราชนันทาราม เป็นต้น นับเป็นรูปแบบศิลปกรรมที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างมณฑปทรงเก๋งจีน ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก ผนังอาคารโปร่ง หลังคาทำเป็นสันประดับลวดลายปูนปั้นอย่างจีน หรือการประดับ กระเบื้องลายปรู สีเขียวหยก ซึ่งบางชิ้นประดับตราแบบจีนประดับตกแต่งอยู่ตามระเบียงและกำแพงแก้ว หรือการ นำตุ๊กตาสิงโตที่สลักจากศิลามาตั้งไว้ตามบริเวณวัด เพื่อความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อแบบจีน รวมถึงการเขียนภาพ จิตรกรรมฝาผนังที่มีลักษณะความเป็นจีนมากกว่าจิตรกรรมในสมัยอยุธยา อันแสดงภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีลักษณะ ของชาวจีนและมีรูปแบบอาคารที่อยู่อาศัยแบบจีน ตลอดจนการทำประติมากรรมปูนปั้นตามกรอบประตูหน้าต่าง ในลักษณะทรงเรือนซุ้มทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนยอดทำเป็นกรวยแหลม ประดับด้วยกระจกลี เติลลวดลายอย่างจีน อาทิ ลายสัญลักษณ์มงคล ลายเครื่องบูชา และลายดอกไม้มงคลต่างๆ นับเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นตามรูปแบบประเพณี นิยม ที่เกิดขึ้นในสมัย รัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น

สรุป

คติความเชื่อเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราช นับเป็นคติที่ยึดโยงกับพระราชอำนาจของพระมหา กษัตริย์ผู้ทรง พระบารมีเพียงหนึ่งเดียว เหนือกว่าราชาทุกหมู่มวล อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปิดศึกแย่งชิงความเป็นใหญ่ ของรัฐโบราณที่มีพื้นที่ซ้อนทับกันในอดีต ตามศักยภาพทางการทหารควบคู่ไปกับผลประโยชน์ที่จะได้รับจากหัวเมือง ประเทศราชภายใต้ขอบขัณฑสีมา ทั้งนี้คุณค่าและความสำคัญของคติพระเจ้าจักรพรรดิราชในสยามประเทศต้องเผชิญ กับภัยคุกคาม เมื่อมหาอำนาจจากชาติตะวันตกเริ่มแผ่อิทธิพลเข้ามา ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ทั้งนี้พระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้พยายามที่จะธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของบ้านเมืองและสืบสานคุณค่า ของคติพระเจ้าจักรพรรดิราชผ่านรูปแบบงานศิลปกรรม ณ วัดหน้าพระเมรุ แห่งนี้ เพื่อเทิดทูนพระเกียรติยศ แด่องค์พระมหากษัตริย์ให้ดำรงสถานภาพความเป็นพระจักรพรรดิราชเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถึงแม้ว่าใน บริบทแห่งโลกความเป็นจริง สยามประเทศกำลังจะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ก็ตาม

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (๒๕๔๒). รายงานการขุดแต่ง ออกแบบ และบูรณะโบราณสถานวัดหน้าพระเมรุ ตำบลท่าวาสุกรี

อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. [ม.ป.ท.]: ห้างหุ้นส่วนจำกัด

_____. (๒๕๖๓). ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศมรดกศิลปวัฒนธรรมวัดใหม่ชัยวิชิต. ค้นเมื่อ ๖ กุมภาพันธ์

๒๕๖๓. จาก www.qrcode.finearts.go.th

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์.

(๒๕๑๕). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา

ครุสภา. (๒๕๓๗). กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

โครงการระบบสื่อสารออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ทางไกลเฉลิมพระเกียรติฯ. (๒๕๖๓). รอยกระเทาะของปูนที่หลุด
ออกมาเผยให้เห็นเนื้อทองสัมฤทธิ์อยู่ภายในของพระพุทธรูปประธานและมุมมองด้านหน้าของพระอุโบสถ
ณ วัดหน้าพระเมรุฯ ถ่ายขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐. ค้นเมื่อ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓. จาก oer.learn.in.th

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔. (๒๔๐๙). จ.ศ. ๑๒๒๘ เลขที่ ๑๐๕. เรื่องให้พระยาไชยวิชิตตั้งบ้านเรือน
จารึกฝั่งขวา (หลักที่ ๑๕๙) ระหว่างเสาประธานคู่แรก. (๒๕๖๓). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: ธานูรา วิไลวานิช
จารึกฝั่งซ้าย (หลักที่ ๑๖๐) ระหว่างเสาประธานคู่แรก. (๒๕๖๓). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: ธานูรา วิไลวานิช
เจิม บุรานนท์. (๒๔๗๙). จดหมายเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยา
อมเรนทรมนตรี ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ชัย เรื่องศิลป์. (๒๕๔๑). ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
ฐานพระปรารักษ์ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม. (๒๕๖๓). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: ธานูรา วิไลวานิช.
ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา และอชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. (๒๕๕๐). สองศตวรรษวัดสุทัศนเทพวราราม: ศูนย์กลาง
จักรวาล ศูนย์กลางพระนคร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
ทิพากรรพศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค). เจ้าพระยา. (๒๕๔๗). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.
พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
ธนโชติ เกียรติณัฏฐ. (๒๕๕๘). คำให้การสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ยุคล่าอาณานิคม
ในจีน พม่า เวียดนาม และอินโดนีเซีย. ดำรงวิชาการ. ๑๔ (๒).
บริเวณทุ่งพระเมรุถึงวัดหน้าพระเมรุฯ. ค้นเมื่อ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓, จาก hd-3dmaps.com
พระยาไชยวิชิต. (๒๕๔๙). ยอพระเกียรติสามรัชกาล. พิมพ์ในงานศพพระนิเวศน์วิสุทธิ (ถึก สาระสุด)
ปี่มะโรงอัฐศก). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.
พิริยะ ไกรฤกษ์. (๒๕๕๒). ลักษณะไทย เล่ม ๑ : พระพุทธปฏิมา อัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
ลำจุล ฮวบเจริญ. (๒๕๕๙). เกร็ดพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและบางสาระที่น่าสนใจในวังหลวง-วังหน้ากรุง
รัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.
วัชรวิทย์ สวามิวัศดุ. (๒๕๕๙). วัดพระเมรุราชิการาม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: แกลลอรี.
วิลาสวงศ์ พงศบุตร. (๒๕๓๑). พระบรมราชาไชยบายเกี่ยวกับประเทศตะวันตก. มหาเจษฎาบดินทรานุสรณ์.
กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.
ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๑). งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพฯ: มติชน.
_____. (๒๕๕๖). พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (๒๕๕๐). จารึกในวิหารเขียน วัดหน้าพระเมรุฯ (หลักที่ ๑๖๑). ค้นเมื่อ ๖
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓, จาก db.sac.or.th/inscriptions/uploads/images/20131222122408V1c2.jpg
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (๒๕๕๐). จารึกที่อุโบสถวัดหน้าพระเมรุ. ค้นเมื่อ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓,
จาก db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๑๑๑๐
เอนก มากอนันต์. (๒๕๖๒). จักรพรรดิราช คติอำนาจเบื้องหลังชนชั้นนำไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน